

چالش‌ها و چشم اندازهای نقش کارآفرینی در توسعه روستایی ایران؛ مطالعه موردی روستاهای بخش باقرشهر سیمین ارمان^۱

استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یادگار امام خمینی (ره) شهرری، تهران، ایران

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۶/۰۷/۰۴

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۰۳/۱۶

چکیده

کارآفرینی یکی از ضروری‌ترین نیازهای امروزیین همه جوامع چه روستایی و چه شهری است. تنگناهای محیطی، جمعیتی، اقتصادی، اقلیمی و فضایی از جمله دلایل ضرورت توجه به کارآفرینی است. این مسئله در جوامع روستایی ضرورتی دوچندان می‌یابد. هدف اصلی این مقاله تحلیل و تبیین چالش‌ها و چشم اندازهای نقش کارآفرینی در توسعه روستایی ایران با تأکید بر روستاهای بخش باقرشهر است. سؤال اصلی مقاله این است که به طور کلی کارآفرینی چه نقشی در توسعه روستایی در ایران و به ویژه روستاهای بخش باقرشهر ایفا می‌کند؟ علاوه بر این سؤال اصلی و برای پاسخگویی به این سؤال اصلی سؤالات فرعی دیگری نیز در این مقاله مطرح می‌شود از جمله این که کارآفرینی روستایی دارای چه تاریخچه و چشم اندازی در روستاهای ایران است؟ و این که چه نظریاتی در مورد توسعه روستایی با تأکید بر نقش کارآفرینی ارائه شده است؟ نتایج این مقاله نشانی می‌دهد که کارآفرینی روستایی پدیده پیچیده و ظریفی است که نیازمند منابع مالی، پتانسیل محیطی، امکانات زیرساختی مطلوب، تخصص و آموزش، تداوم و ماندگاری و سازگاری با محیط زیست و این همه نیازمند نوآوری و خلاقیت است. نتایج این مقاله نشانی می‌دهد که چالش‌هایی مانند مهاجرت و تخریب محیط زیست و نیز خشک‌سالی و ناکارآمدی بخش کشاورزی و نیز فشارهای ناشی از ازدیاد جمعیت و از طرف دیگر افزایش نسبی سطح تحصیلات ساکنین روستایی کارآفرینی را به متغیری اساسی در توسعه روستایی ایران تبدیل کرده است. این مقاله از نظر ماهیت روش، توصیفی است، از نظر بررسی ارتباط علل مختلف با کارآفرینی از نوع همبستگی و از نظر هدف به دلیل قابل اجرا بودن کاربردی است. چارچوب زمانی این تحقیق از نوع عرضی یا مقطعی است که فقط یک بار در مقطع زمانی چند ماه صورت گرفته است. جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه کارآفرینان روستاهای باقرشهر می‌باشند.

واژگان کلیدی: کارآفرینی، توسعه پایدار، توسعه روستایی، باقرشهر.

مقدمه

سرنوشت اغلب کشورهای جهان در هر دوره از تاریخ به سرنوشت روستاها بستگی داشته است. یکی از خصیصه‌های بارز روستا آن است که تأمین کننده غذای بشر است و می‌تواند بدون تکیه به شهر، به حیات خود ادامه دهد. در حالی که شهر بدون روستا و بهره‌گیری از منابع آن محکوم به نابودی است. جمله زیبای سقراط می‌گوید: نظامی می‌تواند بر آتن حکومت کند که بتواند غذای مردم آن را تأمین نماید) مؤید مطالب فوق الذکر می‌باشد. بر این اساس، در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران آمده است که بخش کشاورزی محور توسعه تلقی شده و اهداف این بخش را در راستای توسعه اقتصادی، در بسیج کلیه امکانات ملی و همه بخش‌های اقتصادی به منظور نیل به خود کفایی در تولید کالاهای اساسی کشاورزی، تقویت توان اقتصادی روستاها و احیای آن به عنوان منبع و جایگاه اصلی تولید بیان داشته است. حال با توجه به اهمیت روستا و کشاورزی، ضرورت توسعه روستایی و اهمیت و نقش آن در توسعه ملی می‌پردازیم.

هر چند که از ابتدای قرن اخیر بویژه از میانه این قرن به تدریج از سهم جمعیت روستایی کاسته شده و شهرنشینی گسترش یافته اما با توجه به آمار ارائه شده هنوز یک سوم جمعیت ایران در روستاها زندگی می‌کنند رشد بی‌وقفه جمعیت در نواحی روستایی نیروی کار جوانی را به وجود آورده است که با توجه به فناوری‌های مورد استفاده و نظام‌های رایج اجاره‌داری زمین و سازمان‌دهی تولید، بسیار بیشتر از تعدادی است که بتوان به طور مولد در اقتصاد روستایی به کار گمارد. پیامدهای این روندها را می‌توان در محله‌های فقیرنشین، حلبی‌آبادها و سکونتگاه‌های غصبی در نواحی شهری که روز به روز در حال گسترش هستند در جای‌جای جهان سوم مشاهده کرد. در آنجا کارگران بیکاری که از نواحی روستایی آمده‌اند ناامیدانه در جستجوی هر نوع کاری (بیشتر در بخش غیررسمی) هستند. ضرورت و اهمیت توسعه روستایی در ایران با توجه به جایگاه، اهمیت و نقش جامعه روستایی و مسائل و مشکلاتی که این جامعه با آن مواجهه است و همچنین با توجه به شرایط کشور کاملاً روشن و آشکار است (مرکز آمار ایران ۱۳۸۵، سرشماری نفوس و مسکن).

بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵، تعداد آبادی‌های دارای سکنه کشور ۶۲ هزار و ۲۸۴ آبادی است که ۵۳۶ آبادی در مقایسه با سال ۱۳۹۰ افزایش داشته است. همچنین تعداد آبادی‌های دارای ۲۰ خانوار یا ۱۰۰ نفر جمعیت ساکن و بیشتر که در قالب روستا تعریف می‌شود ۳۹ هزار و ۶۰۱ روستا می‌باشد که نسبت به سال ۱۳۹۵، یک هزار و ۳۳۵ روستا به تعداد روستاهای کشور افزوده شده است و در مجموع، از جمعیت کل کشور ۲۰ میلیون و ۷۳۰ هزار و ۶۲۵ نفر متعلق به جامعه روستایی است که سهمی معادل ۲۶ درصد از جمعیت کل کشور را دربرمی‌گیرد. میانگین سهم جامعه روستایی در دیگر نقاط دنیا بر اساس آمارهای جهانی در سال ۲۰۱۴ نیز، شامل اروپا ۲۷ درصد، آسیا ۵۲ درصد، ژاپن ۷ درصد، هند ۶۸ درصد و انگلستان حدود ۲۳ درصد می‌باشد (مرکز آمار ایران، سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۵).

نمودار شماره ۱- سهم جمعیت روستایی از جمعیت کل کشور

منبع: (<http://www.iribnews.ir>)

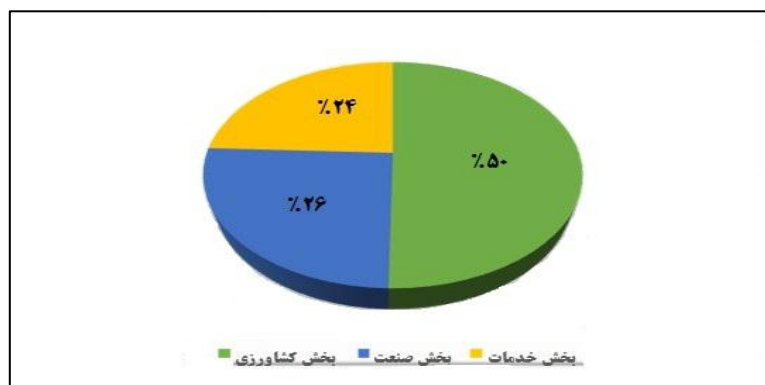
همچنین، ۶ میلیون و ۳۸۶ هزار و ۵۸۲ نفر از جمعیت شاغلین کل کشور، متعلق به جامعه روستایی است که سهمی معادل ۲۸ درصد از اشتغال کشور را دارد. از این میزان، ۹۴ درصد اشتغال روستایی در اختیار بخش خصوصی است و تنها ۶ درصد اشتغال مربوط به حوزه دولتی می‌باشد که از این منظر، بخش خصوصی در تقویت تولید و اشتغال روستایی نقشی به مراتب مهم‌تر و اساسی‌تر از دولت دارد (مرکز آمار ایران، سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۵).

نمودار شماره ۲- وضعیت اشتغال در جامعه روستایی

منبع: (<http://www.iribnews.ir>)

از مجموع شاغلین جامعه روستایی نیز، ۳/۵۰ درصد در بخش کشاورزی، حدود ۴/۲۵ درصد در بخش صنعت و حدود ۳/۲۴ درصد در بخش خدمات مشغول به فعالیت می‌باشند.

نمودار شماره ۳- سهم فعالیت‌های اقتصادی در جامعه روستایی

منبع: (<http://www.iribnews.ir>)

اقتصاد روستایی یکی از مؤلفه‌های اساسی و مهم در اقتصاد هر کشوری است و در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته نیز، توجه به اقتصاد روستا یکی از اهداف کلان در برنامه‌های توسعه‌ای است. در کشور ما نیز، با وجود ظرفیت و پتانسیل قوی روستاها در بخش‌های مختلف اقتصادی به خصوص تولید که سهم قابل توجه آن متوجه بخش کشاورزی است، به طور میانگین سهم اقتصاد روستا در اقتصاد کشور با احتساب نفت حدوداً معادل ۲۶.۵ درصد و بدون احتساب نفت حدوداً معادل ۲۲ درصد می‌باشد و در مجموع، بین ۲۰ تا ۲۳ درصد از سهم ارزش افزوده تولیدی کشور متعلق به روستاها است (مرکز آمار ایران، سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۵).

جدول شماره ۱- سهم اقتصاد روستایی از اقتصاد کشور طی سال‌های ۱۳۹۱-۱۳۹۳

سال	با احتساب نفت	بدون احتساب نفت
۱۳۹۱	۲۶	۲۲,۲
۱۳۹۲	۲۷,۱	۱۹,۹
۱۳۹۳	۲۷,۵	۲۳,۳
میانگین	۲۶,۷	۲۱,۷

منبع: (<http://www.iribnews.ir>)

نگاهی به آمارهای اقتصادی نشان می‌دهد با وجود درآمد پایین‌تر در جامعه روستایی نسبت به جامعه شهری، اما عموماً نرخ تورم در جامعه روستایی بیشتر از جامعه شهری است و به طوری که در سال ۱۳۹۵، نرخ تورم در جامعه شهری ۶.۸ درصد و در جامعه روستایی ۷/۲ درصد بوده است.

جدول شماره ۲- نرخ سالانه تورم مناطق شهری و روستایی طی سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۹۵

محدوده	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵
مناطق شهری	۱۲,۱	۱۳,۷	۱۷,۲	۲۵,۵	۹,۵	۱۳,۹	۲۶,۴	۲۸,۶	۳۲,۱	۱۴,۸	۱۱,۳	۶,۸
مناطق روستایی	۱۲	۱۲,۴	۱۷,۱	۲۶,۷	۱۰,۳	۲۰	۳۶,۵	۳۲,۷	۳۶,۱	۱۳,۷	۱۰,۶	۷,۲

منبع: (<http://www.iribnews.ir>)

همچنین، نرخ بیکاری در جامعه روستایی معادل ۸/۹ درصد و نرخ مشارکت اقتصادی ۴۱ درصد می‌باشد. نرخ بیکاری جوانان روستایی نیز معادل ۱۹/۹ و نرخ بیکاری زنان روستایی ۱۰/۳ درصد می‌باشد. هدف اصلی این مقاله تحلیل و تبیین چالش‌ها و چشم اندازهای نقش کارآفرینی در توسعه روستایی ایران با تأکید بر روستاهای بخش باقرشهر است. سؤال اصلی مقاله این است که به طور کلی کارآفرینی چه نقشی در توسعه روستایی در ایران و به ویژه روستاهای بخش باقرشهر ایفا می‌کند؟ این مقاله از نظر ماهیت روش، توصیفی است، از نظر بررسی ارتباط علل مختلف با کارآفرینی از نوع همبستگی و از نظر هدف به دلیل قابل اجرا بودن کاربردی است. چارچوب زمانی این تحقیق از نوع عرضی یا مقطعی است که فقط یک بار در مقطع زمانی چند ماه صورت گرفته است. جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه کارآفرینان روستاهای باقرشهر می‌باشند.

رویکرد نظری

واژه کارآفرینی، دیر زمانی پیش از آنکه مفهوم کلی کارآفرینی به زبان امروزی پدید آید، در زبان فرانسه ابداع شد. کارآفرین و کارآفرینی اولین بار مورد توجه اقتصاددانان قرار گرفت و تمامی مکاتب اقتصادی از قرن شانزدهم میلادی تاکنون به نحوی کارآفرینی را در نظریه‌های اقتصادی خود تشریح نموده‌اند. در کشورهای غربی، واژه کارآفرینی از سال ۱۷۰۹ مطرح شد. در دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ این واژه در مطبوعات اجتماعی رونق بیشتری یافت و

در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ کاربرد جهانی پیدا کرد. در قرن بیستم، این مفهوم برای تولید ثروت یا ایجاد خدمات به کار رفت. از ابتدای قرن حاضر، مفهوم نوآوری و ابتکار نیز به تعریف کارآفرینی اضافه شد (صفری علی اکبری و صادقی، ۱۳۹۶: ۹۸).

مطالعات جهانی نشان می‌دهند که کارآفرینی روستایی تا دهه ۱۹۸۰ میلادی اهمیت چندانی در متون علمی نداشته است و کارآفرینان روستایی با وجود تفاوت‌های بسیار، در دسته یکسانی با کارآفرینان شهری مطالعه می‌شدند. اصلی‌ترین تفاوت میان کارآفرینی روستایی و شهری، در فعالیت آنان بر اساس اطلاعات محلی و منابع موجود است. در نواحی روستایی، شبکه اجتماعی با تکیه بر خویشاوندی، زمینه‌های همکاری و مشارکت قوی‌تری را به وجود آورده است. بنابراین، ارتباط میان کارآفرینان روستایی و بستر فعالیت آنان، توانایی بالقوه‌ای در رابطه تولید و مصرف محسوب می‌شود. اهمیت و ضرورت کارآفرینی و نقش آن در توسعه روستایی امروزه، به نقش کارآفرینی در توسعه و به ویژه توسعه روستایی، توجه زیادی می‌شود. نقش کارآفرینی در توسعه روستایی، به دلیل ترکیب سه نیروی اصلی بسیج منابع، خلاقیت و استفاده از فرصت‌های منحصر به فرد درخور توجه است. کارآفرینی روستایی عبارت است از به کارگیری نوآورانه منابع و امکانات روستا در راستای شکار فرصت‌های جدید شغلی. کارآفرینی روستایی راهکاری جدید در نظریه‌های توسعه برای توانمندسازی مناطق روستایی به منظور دستیابی به توسعه پایدار در روستا محسوب می‌شود. کارآفرینی، افزون بر رفع مشکلات اقتصادی، نزد بخش خصوصی و نهادهای غیردولتی به عنوان ابزاری مهم برای کمک به فعالیت‌های دولت محسوب می‌شود. به همین دلیل، می‌توان کارآفرینی روستایی را به عنوان راهبرد توسعه جامعه روستایی در برنامه‌ریزی در نظر گرفت. کارآفرینی روستایی فقط به معنای ایجاد اشتغال برای قشر عظیم روستاییان نیست، بلکه می‌تواند گامی برای تقویت توسعه روستایی باشد که به گفته بسیاری از صاحب‌نظران توسعه، هم ارزش با توسعه اقتصادی است. اصلی‌ترین مفهوم کارآفرینی روستایی، تبدیل ایده به واقعیتی سودآور در روستاست. برای مثال، راه‌اندازی فعالیت‌های کارآفرینی در منازل شخصی، ایجاد مشاغل جدید در روستاها یا عرضه محصولات و خدماتی که پیش از این در جامعه فرد کارآفرین وجود نداشته، همگی از این جمله‌اند (شهرکی، ۱۳۹۶: ۶۵).

از اواسط قرن بیستم روانشناسان، جامعه‌شناسان و دانشمندان علوم رفتاری با درک نقش کارآفرینان در اقتصاد و به منظور شناسایی ویژگی‌ها و الگوهای رفتاری کارآفرینان، به بررسی و تحقیق در خصوص کارآفرینان پرداختند. کارآفرینی روستایی و کارآفرینان روستایی در اصل هیچ تفاوتی با سایر کارآفرینان و کارآفرینی ندارند. در واقع کارآفرینان روستایی همان ویژگی‌هایی دارند که کارآفرینان سایر مناطق دارند. حتی به دلیل بالا بودن ریسک در فعالیت‌ها و محیط‌های روستایی، همچنین به دلیل کمبود امکانات و ضعف مدیریت در محیط‌های روستایی، کارآفرینان روستایی باید به مراتب از قدرت ریسک‌پذیری بیشتری نسبت به سایرین برخوردار باشند. بنابراین کارآفرینی در محیط‌های روستایی به دنبال شناسایی فرصت‌های جدید، نوآوری و خلاقیت در فعالیت‌های کشاورزی و غیر کشاورزی، نوآوری و خلاقیت در کاربری زمین و در واقع، استفاده بهینه، متنوع و نوآورانه از منابع روستایی در جهت کسب سود بیشتر است (طوسی و دیگران، ۱۳۹۳: ۱۲).

کارآفرینی از سوی دانشمندان مدیریت نیز مورد توجه قرار گرفت و این دانشمندان ضمن انتخاب رویکردی فرایندی، به تشریح مدیریت کارآفرینی و ایجاد جو و محیط کارآفرینانه در سازمان‌های موجود پرداختند. اصطلاح کارآفرینی^۱ در معنا و مفهوم فعلی را اولین بار ژوزف شومپیتر به کار برد. این اقتصاددان که او را پدر علم کارآفرینی می‌نامند بر این باور بود که رشد و توسعه اقتصادی در یک نظام، زمانی میسر خواهد بود که افرادی در بین سایر آحاد جامعه با خطرپذیری، اقدام به نوآوری کرده و با این کار روش‌ها و راه‌حل‌های جدید جایگزین راهکارهای ناکارآمد و کهن قبلی شود (امیرخانی و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۱۶).

تخریب خلاق تفکرات و آرای شومپیتر^۲ با انقلاب اطلاعات و شروع عصر فراصنعتی از ارزش و اهمیت خاصی برخوردار شد؛ زیرا کارآفرینی به عنوان عاملین تغییر و فرآیند تغییر و تحول در نظام اقتصادی مورد توجه قرار گرفت و حجم قابل توجهی از تحقیقات و پژوهش‌های مرتبط با آن طی دهه‌های ۷۰، ۸۰ و ۱۹۹۰ میلادی صورت پذیرفت. کارآفرینی، فرایندی است که منجر به ایجاد رضایتمندی و یا تقاضای جدید می‌گردد. کارآفرینی عبارت است از فرایند ایجاد ارزش از راه تشکیل مجموعه منحصر به فردی از منابع به منظور بهره‌گیری از فرصت‌ها. کارآفرینی، فرایند خلق چیزی نو و قبول مخاطرات و منافع آن است. کرزنر^۳ (۱۹۷۹) معتقد است، مشکل اصلی اقتصاد هر جامعه‌ای نشأت گرفته از عدم درک فرصت‌ها است و از نظر وی کارآفرینی یعنی آگاهی از فرصت‌های سودآور و کشف نشده است. شومپیتر کارآفرینی را عامل محرک رشد اقتصادی می‌داند؛ و سوتو از آن به عنوان پایه و اساس توسعه یاد می‌کند (همان، ۱۳۹۵: ۱۱۶).

سائر با در نظر گرفتن کارآفرینی به عنوان الگوی توسعه اقتصادی، توسعه روستایی را فرایند تشویق، کمک و مساعدت مدیریتی و تکنیکی کارآفرینان روستایی، حمل و نقل روستایی، خدمات ارتباطی و اطلاعاتی روستایی، مدیریت منابع طبیعی و مانند این‌ها تعریف می‌کند. از نظر ریگان، کارآفرینی روستایی فراهم کننده زمینه اشتغال، افزایش درآمد و تولید ثروت، بهبود دهنده کیفیت زندگی و کمک کننده به افراد محلی برای مشارکت در اقتصاد است. از نظر ورتمن، کارآفرینی روستایی عبارت است از: ایجاد سازمانی جدید که تولیدی تازه یا خدماتی جدید را معرفی کند و یا بازار جدیدی را به وجود آورد یا از تکنولوژی جدید در محیط روستایی استفاده کند (حسینی‌نیا و فلاحی، ۱۳۹۶: ۳۵).

دابسون و دیگران در مطالعه خود برای طراحی فعالیت‌های کارآفرینی و جمع‌آوری اطلاعات درباره سازمان‌ها، برنامه‌ها و فعالیت‌های حمایت‌کننده از کارآفرینی در مناطق روستایی، به این نتیجه رسیدند که چهار عامل اصلی لازم برای حیات بخشی به روح کارآفرینی در مناطق روستایی عبارت‌اند از:

۱- ایجاد فعالیت متناسب با نیازهای شناسایی شده جامعه محلی

۲- تولیدات کافی متناسب با مقیاس، منابع و مهارت‌های محلی

۳- تمرکز بر کارآفرینی و

^۱. Entrepreneurship

^۲. Joseph Schumpeter

^۳. Israel Kirzner

۴- یادگیری مداوم از طریق تغییر آموزه‌های قبلی (فرجی سبکبار و دیگران: ۱۳۹۰: ۵۳).

جدول شماره ۳- عوامل تبیین کننده کارآفرینی روستایی بر اساس شاخص‌های کیفی و ذهنی

پژوهشگران و سال	معیارها	رویکردها
آناند سینگ و کریشنا: ۱۹۹۴	مهارت‌های تکنیکی: توانایی عملیاتی کردن مهارت‌های مدیریتی: توانایی سازماندهی، تکمیل کارها و وظایف، و اداره فعالیت‌ها مهارت‌های کارآفرینی: توانایی شناسایی فرصت‌ها، مشکلات، راه‌حل‌ها	رویکرد مهارتی
مرکز توسعه کارآفرینی کشاورزی آتسگوی نیویورک: ۲۰۰۶، مرکز کارآفرینی کارولینای شمالی، امریکا: ۲۰۰۶	میزان منابع مالی اولیه، نوآوری شخصی، ریسک‌پذیری، تولیدات و شناسایی زنجیره‌های تولید، تحلیل بازار	رویکرد اقتصادی
الیسون: ۱۹۹۰	مکان جغرافیایی، مهارت‌ها و دانش‌های کسب شده، ارتباط افراد کارآفرین، تجربه فعالیت در کارهای کوچک	رویکرد سازمانی
مرکز توسعه کارآفرینی کشاورزی آتسگوی نیویورک: ۲۰۰۶، مایا: ۲۰۰۲، ماک: ۲۰۰۱	شرایط اقتصادی، دسترسی به سرمایه‌های موجود فرصت‌های دسترسی به مشاوره، دسترسی به خدمات حمایتی، مشتریان و افراد مورد نیاز	رویکرد شرایط محیطی
مولن هویز: ۱۹۹۶	تمرکز بر گرایش‌های فردی، تئوری‌های شخصیتی	رویکرد ویژگی‌ها و شخصیتی (روان‌شناسی)
مولن هویز: ۱۹۹۶، جف رین‌آلدز، دبرا مارکلی، جان پایلی: ۲۰۰۶	تعداد افراد خانواده، سن، تحصیلات و توانایی ارتباطی	رویکرد جمعیت‌شناختی
آدلجا، پترسون، بشلک، پوپلیر و روستج: ۲۰۰۷	ریسک‌پذیری، نیاز به توفیق، مرکز کنترل	رویکرد گرایشی یا رفتاری ^۱
افتخاری، طاهرخانی و سجاسی: ۲۰۰۸	ریسک‌پذیری یا مخاطره‌پذیری اقتصادی، کشف، ارزیابی و بهره‌برداری از فرصت‌ها	بعد اقتصادی
	نوآوری، ابتکار، انعطاف‌پذیری، کاردانی و تدبیر، تمیزپذیری، قدرت درک بالا، آینده‌نگری	بعد اجتماعی
	زمین، آب و خاک مناسب، شناسایی فرصت‌های بالقوه و بالفعل محیط، آسیب‌پذیری پایین	بعد محیطی
	صفات رهبری در هدایت فعالیت‌ها، توانایی‌های مدیریتی بالا، کمک به افراد محلی برای مشارکت	بعد نهادی

منبع: (سبکبار و دیگران، ۱۳۹۰: ۵۸)

جدول شماره ۴- خلاصه‌ای از مطالعات انجام شده در زمینه کارآفرینی روستایی

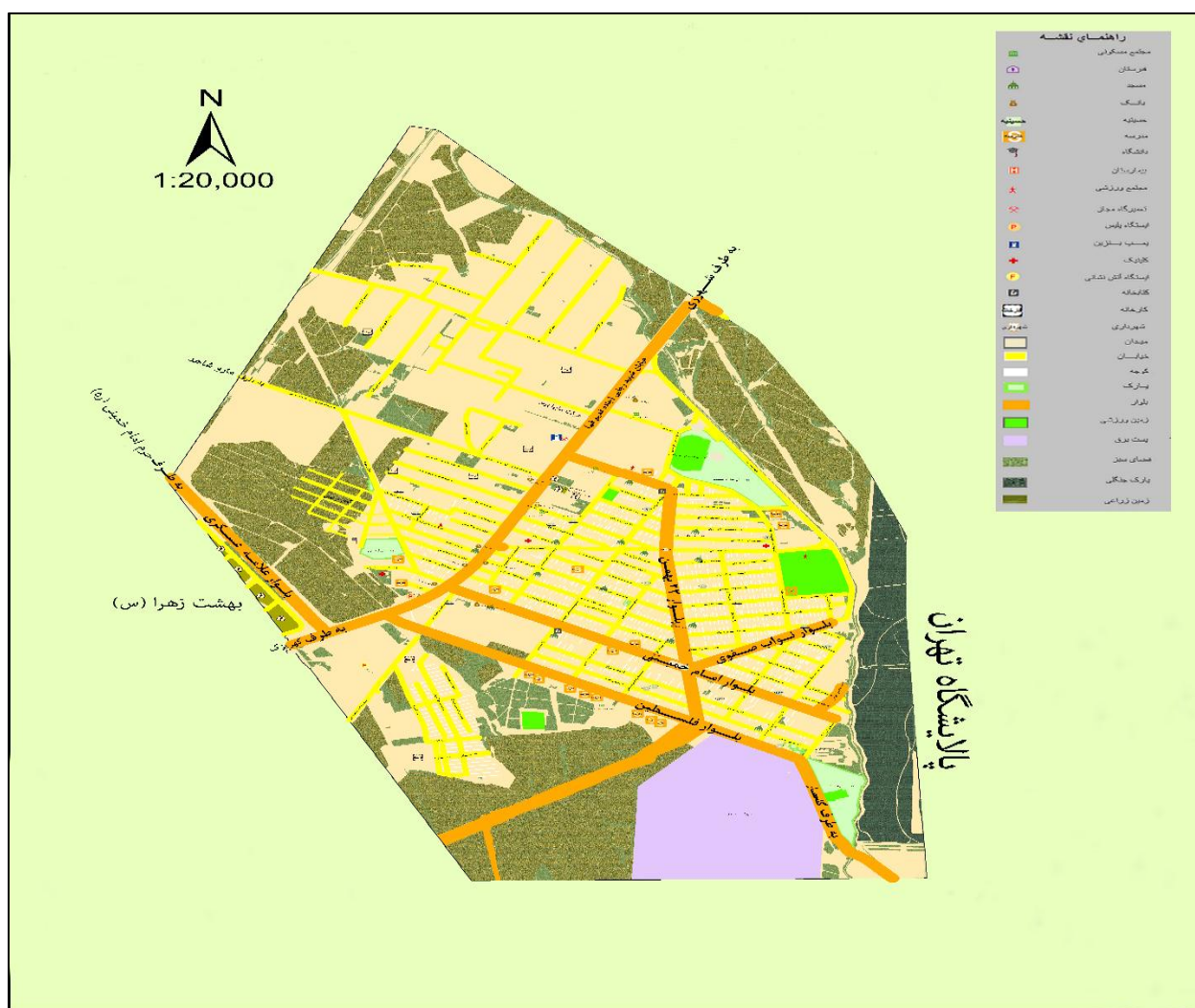
محقق و سال	عنوان	نتایج
رضوانی و همکاران (۱۳۸۷)	بررسی و تحلیل زمینه‌های کارآفرینی روستاییان در فرایند توسعه نواحی روستایی در دهستان برآن جنوبی	جذب نیروی انسانی جوان، متخصص و ماهر به نواحی روستایی و فعالیت‌های کشاورزی می‌تواند به عنوان راهکار اصلی و ایجاد و تقویت کارآفرینی این نواحی در راستای توسعه پایدار بسیار مؤثر باشد.
فرجی سبکبار و همکاران (۱۳۹۰)	اولویت بندی توسعه کارآفرینی در مناطق روستایی با استفاده از تکنیک پرومتری مطالعه موردی دهستان حومه بخش مرکزی شهرستان خدابنده	کارآفرینی روستایی راهکاری جدید در نظریه‌های توسعه برای توانمندسازی و ظرفیت سازی در مناطق روستایی باهدف کاهش شکاف بین شهر-روستا، ایجادبرابری اقتصادی، اجتماعی و محیطی و نهادی است.
هاشمی و همکاران (۱۳۹۰)	تبیین نقش دهیارها و شوراهای اسلامی در توسعه کارآفرینی روستایی موردی: بهاباد یزد	دهیارها و شوراهای اسلامی در زمینه توسعه کارآفرینی روستایی عملکرد نسبتاً موفقی داشته اند بطوری که موجب بهبود زیر ساخت ها، رفتار و نگرش کارآفرینانه و غیره شده است.
علیدوست و همکاران (۱۳۹۱)	اولویت بندی موانع توسعه کارآفرینی زنان روستایی شهرستان گرمسار	موانع اقتصادی و آموزشی به ترتیب مهم‌ترین موانع در مسیر توسعه کارآفرینی این قشر از جامعه می‌باشد.
Jenette, et al (2010)	نقش کارآفرینی اجتماعی در میان کشاورزان مطالعه موردی کشاورزان کنیایی	موفقیت کارآفرینی تا حدودی مرتبط به خود فرد و نهاد رهبری می‌باشد اما آشنایی با فرهنگ و یادگیری گروهی نیز از جمله موفقیت در برنامه توسعه کارآفرینی بوده است.
Jessiep, etal (2012)	نقش سرمایه اجتماعی در کارآفرینی زنان در مناطق روستایی مطالعه موردی کشور ویتنام	وجود سرمایه اجتماعی تمایل زنان از کارآفرینی خانوادگی را به کارآفرینان سازمانی افزایش می‌دهد و دسترسی و فاصله تا بازار نیز در آن تاثیر دارد.

منبع: (ولائی و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۵۱)

محدوده مورد مطالعه

این منطقه در ابتدا باقراف نامیده می‌شد که سپس به باقرآباد تغییر نام یافت. پس از تشکیل شهرداری در سال ۱۳۷۵، این منطقه باقر شهر نام گرفت.

از مراکز مهم صنعتی آن می‌توان شرکت پالایش نفت شهید تندگویان - پژوهشگاه صنعت نفت، شرکت پالایش نفت بهران - شرکت ایرانول - شرکت سایپا پرس - شرکت ایران گاز - شرکت ایران سیلندر - منطقه ۳ عملیات گاز - شرکت انرژی - نیروگاه گازی ری - شهرک صنعتی شهرسنگ - مجتمع صنعتی تجریشی و ده‌ها صنعت کوچک دیگر از مراکز مهم صنعتی این شهر هستند.

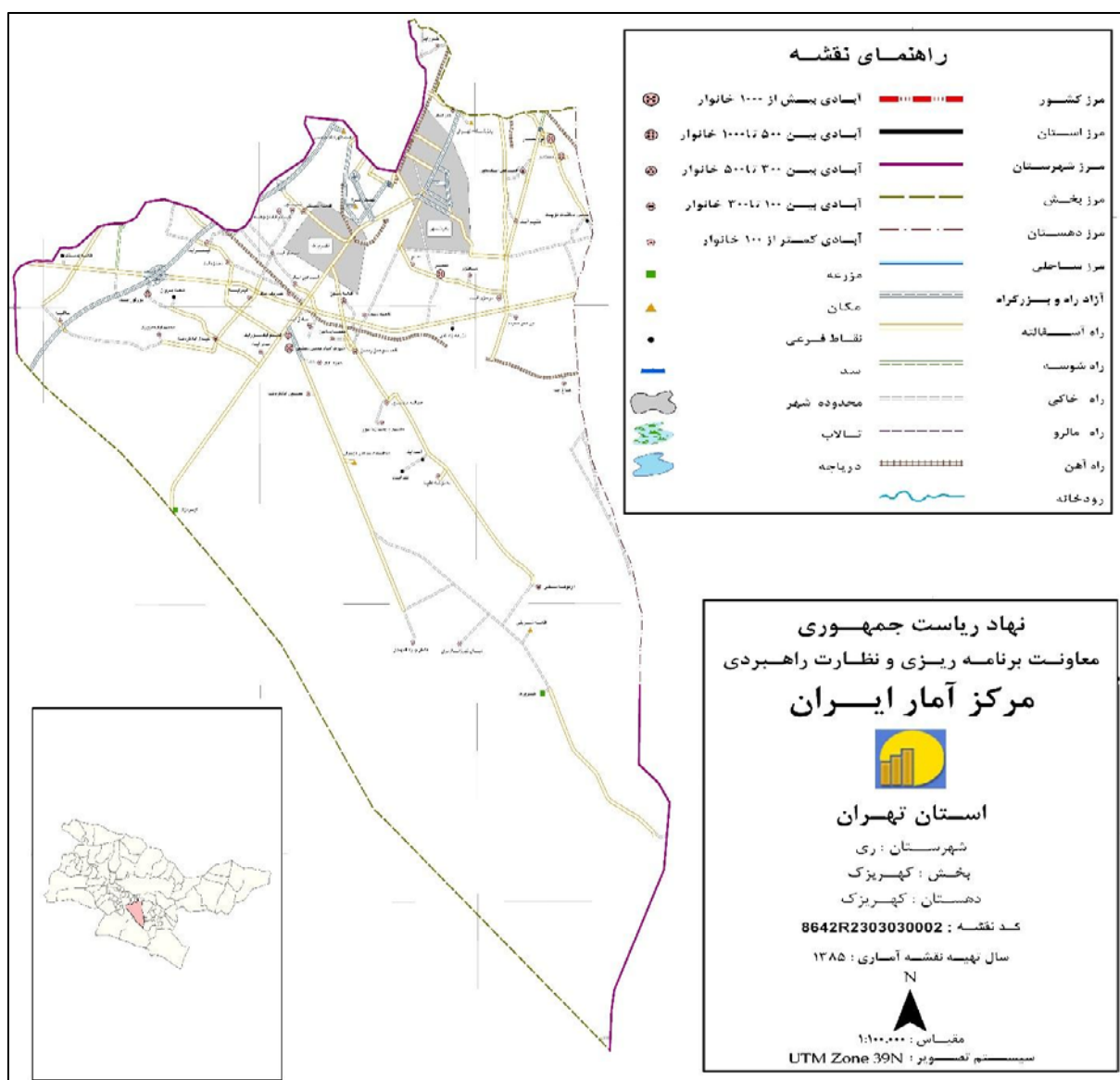
نقشه شماره ۱- موقعیت سیاسی باقر شهر

منبع: (<http://baghershahr.ir>)

باقرشهر یکی از شهرهای کلان شهر تهران می‌باشد که در محور ارتباطی تهران - قم و در حوزه سرزمینی شهرستان ری واقع شده است. باقرشهر را بین الحریمین نیز می‌نامند زیرا این شهر بین حرم بنیان‌گذار کبیر انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی (ره) و همچنین حرم حضرت سیدالکریم علیه السلام قرار دارد. باقرشهر با مساحتی در حدود ۴۴/۳ کیلومتر مربع و با جمعیتی بالغ بر ۵۹۰۹۱ نفر بر اساس مصوبه شماره ۱۶۳۶۹/۴۳۹۷ مورخ ۰۴/۰۴/۱۳۷۵ هیئت

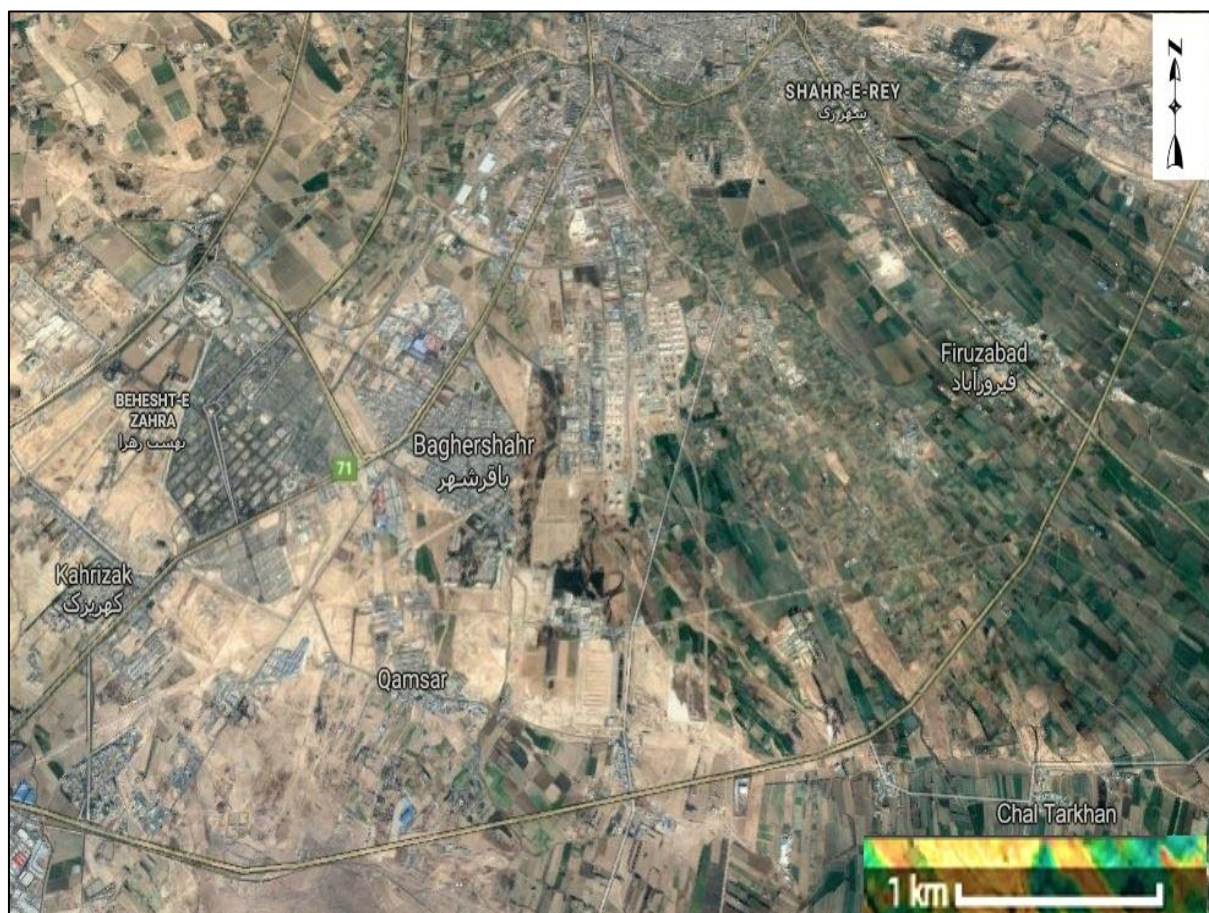
وزیران از شهر تهران (مناطق ۱۹ و ۲۰) جدا و به یک شهر مستقل تبدیل شد. در تاریخ ۷۵/۱۲/۴ شهرداری این شهر با درجه ۴ رسماً افتتاح و حریم استحفاظی آن با ۵۵ کیلومترمربع مساحت در تاریخ ۷۶/۴/۱۶ به تصویب وزیر کشور رسید که با انتزاع قسمتی از آن در سال ۱۳۸۰ و ایجاد شهر کهریزک، حریم آن کاهش یافت. این شهر از شمال به حریم منطقه ۱۹ و ۲۰ شهرداری تهران - از جنوب به شهر کهریزک، از جنوب شرقی با جلگه ورامین، از جنوب غربی با بهشت زهرا و حرم سید روح‌الله خمینی هم‌جوار است. طول جغرافیایی این شهر ۵۱ درجه و ۲۴ دقیقه و عرض جغرافیایی آن ۳۵ درجه و ۳۲ دقیقه است. ارتفاع آن از سطح دریا ۵۰/۱۰۹۰ متر است. متوسط حرارت ماکزیمم ۴۳ درجه سلسیوس و مینیمم آن ۹ درجه سلسیوس و رطوبت نسبی آن ۵۵٪ بوده و وزش باد در این منطقه بادهای غربی، جنوب شرقی به شرق و در نهایت شمالی است.

نقشه شماره ۲- نقشه نقاط جمعیتی بخش کهریزک

منبع: (<http://baghershahr.ir>)

روستاهای قوچ حصار، قمصر، دهنو، اسماعیل آبادمعین، عظیم آباد، سلمبر، خیرآباد، درسون آباد از مراکز مهم جمعیتی این شهر هستند.

نقشه شماره ۳- موقعیت منطقه باقر شهر

منبع: (گوگل ارث)

یافته‌های پژوهش

این مقاله از نظر ماهیت روش، توصیفی است، از نظر بررسی ارتباط علل مختلف با کارآفرینی از نوع همبستگی و از نظر هدف به دلیل قابل اجرا بودن کاربردی است. چارچوب زمانی این تحقیق از نوع عرضی یا مقطعی است که فقط یک بار در مقطع زمانی چند ماه صورت گرفته است. جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه کارآفرینان روستاهای باقرشهر می‌باشند. گویه‌های مرتبط با هر شاخص مطابق با جدول زیر اندازه‌گیری شد و میانگین هر شاخص بر اساس تعداد خانوارهای نمونه هر روستا به عنوان مبنایی برای سنجش توسعه کارآفرینی روستاهای مورد مطالعه در نظر گرفته شد.

جدول شماره ۵- شاخص‌های تبیین‌کننده و گویه‌های به کار رفته به منظور سنجش توسعه کارآفرینی روستایی

شاخص‌ها	گویه‌ها
دسترسی به آموزش، مشاوره و تجربیات	استفاده از کلاس‌های ترویجی، دسترسی به آموزشگاه‌ها در سطوح مختلف، استفاده از مشاوره و خدمات حمایتی گوناگون، خانواده مشوق، دوستان و آشنایان، محیط روستا، به‌کارگیری توصیه‌های فنی کارشناسان و مروجان، به‌کارگیری تجربیات شخصی، استفاده از تجربیات دیگران و الگوی تشویقی یا افراد، ارتباط با افراد موفق و کارآفرین، آشنایی با بازارهای جدید، به‌کارگیری توصیه‌های فنی کارشناسان
مهارت و دانش	استفاده از شیوه‌های نو در فعالیت‌ها، استفاده از دانش فنی در فعالیت‌ها، داشتن اطلاعات و آمارهای بازاریابی و اقتصادی مناسب، انتخاب نژاد و گونه مناسب و برتر، بیمه محصولات و فعالیت‌ها و دلاری‌ها، استفاده از نهاده‌های جدید
دسترسی به سرمایه	داشتن سرمایه مالی کافی، داشتن زمین کشاورزی، داشتن ماشین‌آلات کشاورزی، داشتن نیروی انسانی ماهر (باسواد و باتجربه) در خانواده، سرمایه‌گذاری‌های بیرونی بالا
دسترسی به صنعت	دسترسی به کارخانه در محدوده روستا، وجود کارگاه‌های محلی (مانند چوب‌بری و جز آن)، وجود صنایع دستی محلی (مانند سفال‌سازی، گلیم‌بافی و مانند اینها)، بسته‌بندی کردن، انبار کردن محصولات (سردخانه، سیلو و جز آن)، کشت ماشینی و برداشت ماشینی
دسترسی به زیرساخت‌های فیزیکی	موجود بودن بسترها و زیرساخت‌ها مناسب (برق، جاده و جز آن)، داشتن سیستم حمل و نقل و ارتباطات فیزیکی بالا و مناسب، داشتن فاصله کم از شهر، وجود منابع غنی طبیعی
فضای اجتماعی	داشتن ارتباط و شبکه اجتماعی گسترده با روستاییان، دارا بودن روحیه گروه‌گرایی مثبت (فعالیت گروهی)، وجود محیط و فضای آرام (امنیت) در روستا، وجود شبکه‌های گوناگون تعاون روستایی، ریسک‌پذیری (خطرپذیری) بالای اقتصادی روستاییان، پیش‌قدم بودن در فعالیت‌ها، فرصت‌گرا بودن، اهل کار و عمل بودن، اشتیاق زیاد به انجام کارهای بزرگ
نوآوری و خلاقیت	استفاده از نهاده‌های جدید (سموم و بذر اصلاح شده و نظایر آن) در کشاورزی، به‌کارگیری اصول امروزی کشاورزی، انگیزه زیاد نوخواهی و روزآمد شدن، تولید ابزارهای دسترسی برای تسهیل فعالیت در کارها، تنوع‌بخشی به محصولات، تنوع‌بخشی زیاد به فعالیت‌های روستایی
میزان اعتماد به نفس	استقلال فردی در فعالیت‌ها و تصمیم‌گیری‌ها، اعتماد به نفس و خود اکتایی، علاقه به خود اشتغالی و فعالیت، انگیزه یافتن منابع جدید
آینده‌نگری	انگیزه تغییر در کیفیت زندگی، توجه به تغییرات زندگی در روستاهای اطراف و محیط شهری، توجه به آینده خانواده و فرزندان، توجه به محدودیت‌های استفاده از منابع، داشتن برنامه‌ریزی و برنامه مناسب در فعالیت‌ها، پشتکار و ایستادگی
تولید، فروش و بازاریابی تولیدات	داشتن تولید و بهره‌وری بالا، پیش فروش کردن محصول، آشنایی با بازارهای محلی، آشنایی با بازارهای منطقه‌ای و ملی، تجزیه و تحلیل عرضه و تقاضا، شناسایی کانال‌های فروش، توانایی چانه‌زنی، فروش مستقیم و بی‌واسطه محصول، آگاهی از نرخ محصولات در بازار، آگاهی درباره نیاز مصرف‌کنندگان، عمده‌فروشی

منبع: (یافته‌های پژوهش)

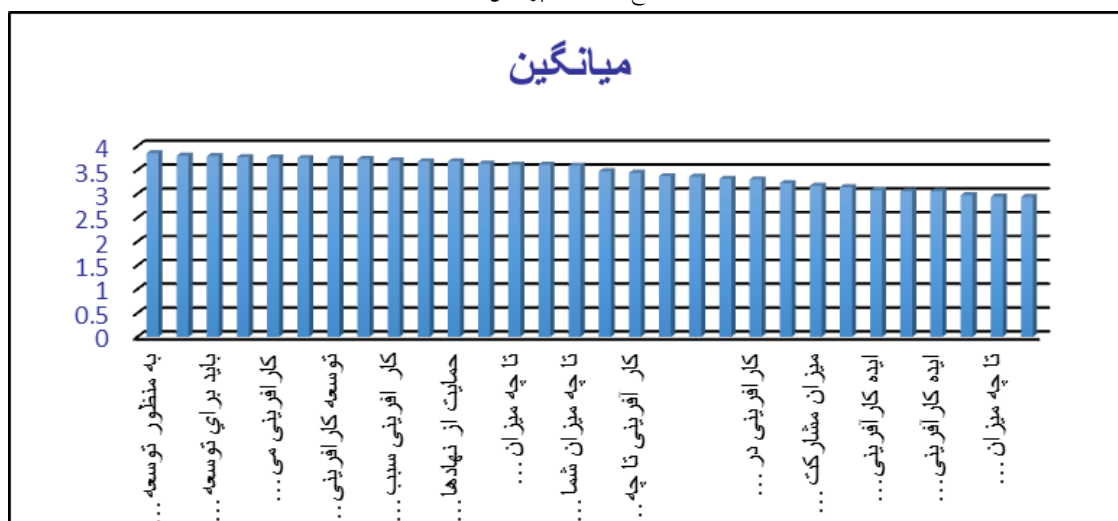
میانگین و انحراف استاندارد سؤال‌های پرسشنامه به صورت زیر بود:

جدول شماره ۶- میانگین و انحراف استاندارد سؤال‌های پرسشنامه

سؤال‌ها	میانگین	انحراف استاندارد
میزان ارائه خدمات جدید و نوآوری‌ها در مقایسه با سازمان‌های مشابه چقدر است؟	3.31	1.10
کارآفرینی تا چه میزان به دنبال کشف فرصت‌ها و موقعیت‌های جدید برای پیشرفت است؟	3.44	1.08
تا چه میزان کارآفرینی بر بهبود خدمات روستایی تأکید دارد؟	3.73	0.94
تا چه میزان کارآفرین به دنبال یافتن راه‌های جدید و نو در انجام وظایف می‌باشد؟	3.37	0.95
کارآفرینی سبب افزایش تعاملات و مشارکت در جامعه روستایی می‌شود	3.70	1.00
تا چه میزان شما به تغییرات به عنوان فرصتی برای پیشرفت می‌نگرید تا تهدیدی برای موقعیت خود؟	3.59	1.02
تا چه میزان نظرات و پیشنهادات کارکنان سطوح پایین دارای ارزش است و جدی گرفته می‌شود؟	2.94	1.21
تا چه میزان روستاییان از کارآفرینی استقبال می‌کنند	3.36	1.00
تا چه میزان کارآفرینان برای انجام وظایف به روشی جدید و نو، می‌بایست از مافوق خود کسب اجازه کنند؟	3.61	1.00
تا چه میزان از کارکنان به خاطر ارائه نظرات و پیشنهادات نوآورانه، تقدیر می‌شود؟	3.05	1.16
تا چه میزان جامعه روستایی ما بر این باور است که نوآوری و خلاقیت نیاز ضروری برای توسعه است؟	3.14	1.03
تا چه میزان در روستاها، افراد تشویق می‌شوند تا ظرفیت‌هایشان را برای کسب موفقیت‌های بیشتر افزایش دهند؟	2.93	1.08
تا چه میزان در روستاهای باقرشهر بر کار تیمی تأکید می‌شود؟	2.97	1.15
میزان موفقیت کارآفرینی کهریزک در اجرای پروژه‌های عمرانی تا چه حدی است	3.22	1.03

1.02	3.17	میزان مشارکت مردم با کارآفرینان در اجرای سیاست‌های روستا چگونه است
1.13	3.30	کارآفرینی در میزان مهاجرپذیری روستاهای باقرشهر نقش داشته است
0.95	3.75	کارآفرینی سبب حرکت روستا به سمت توسعه پایدار و درآمدزایی پایدار می‌شود
0.99	3.07	ایده کارآفرینی منجر به کاهش یا عدم نیاز به واردات محصول به کشورمان بوده است؟
1.09	3.05	ایده کارآفرینی شما به کاهش قیمت تمام شده منجر گردیده است؟
0.99	3.79	باید برای توسعه منابع انسانی دوره آموزش‌های مهارتی حین کار برگزار نمود
1.14	3.61	ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار موجب توسعه روستاهای باقرشهر می‌شود.
1.05	3.68	توسعه زیرساخت‌های کارآفرینی متناسب با ظرفیت‌های اقتصادی شهرستان باقرشهر، موجب توسعه روستاهای منطقه خواهد شد
1.03	3.63	توسعه کارآفرینی در شهرستان باقرشهر سبب ایجاد فرصت‌های شغلی متناسب با شرایط اجتماعی می‌شود
1.07	3.68	حمایت از نهادها و تشکلهای آموزشی و تحقیقاتی بخش کارآفرینی برای توسعه باقرشهر سودمند است.
1.10	3.47	آیا نگرش مدیران باقرشهر در حوزه خدمات کارآفرینی تأثیرگذار بوده است
1.13	3.76	کارآفرینی می‌تواند سبب جذب درآمد بیشتر برای شهرستان باقرشهر باشد.
1.12	3.80	کارآفرینی سبب حفظ جمعیت در روستاهای باقرشهر خواهد شد
1.03	3.77	با توجه به شاخص‌های کارآفرینی می‌توان به توسعه روستایی رسید
1.09	3.74	توسعه کارآفرینی در باقرشهر سبب کاهش فقر خواهد شد
1.03	3.85	به منظور توسعه کارآفرینی باید به توان‌ها و پتانسیل‌های منطقه توجه نمود

منبع: (یافته‌های پژوهش)

نمودار شماره ۴- میانگین سؤال‌های کارآفرینی راهبردی

منبع: (یافته‌های پژوهش)

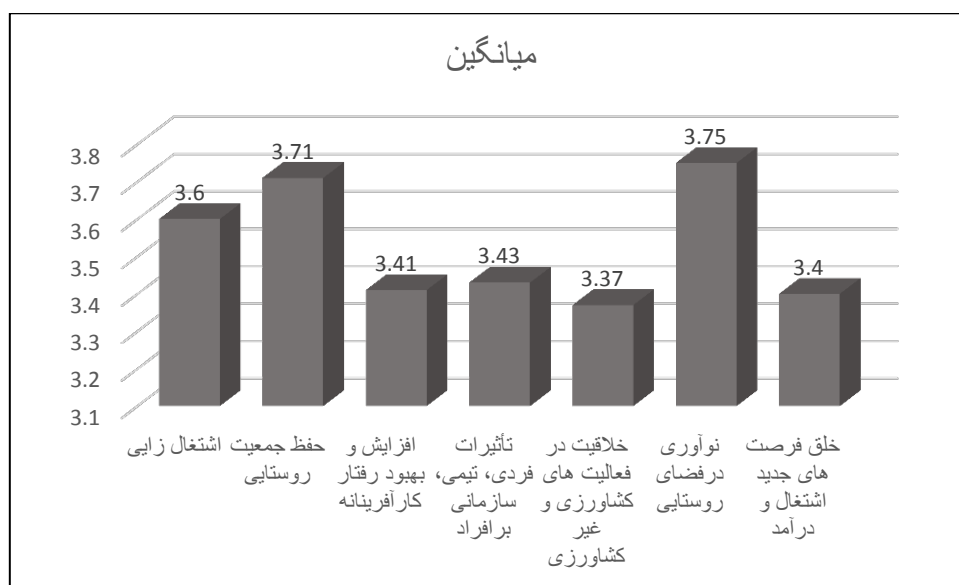
با توجه به جدول و نمودار فوق میانگین سؤال‌های کارآفرینی راهبردی از ۲/۹۳ الی ۳/۸۵ بود؛ که چون سؤال‌ها، بر روی مقیاس ۵ گزینه‌ای لیکرت خیلی زیاد-۵ تا خیلی کم -۱ بود، در واقع ۳ حد وسط طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت می‌شود. میانگین سؤال‌های تا چه میزان در روستاها، افراد تشویق می‌شوند تا ظرفیت‌هایشان را برای کسب موفقیت-های بیشتر افزایش دهند؟ و تا چه میزان نظرات و پیشنهادات کارکنان سطوح پایین دارای ارزش است و جدی گرفته می‌شود؟ و تا چه میزان در روستاهای باقرشهر بر کار تیمی تأکید می‌شود؟ پایین‌تر از حد متوسط بود. در واقع کمتر مورد توجه است. میانگین بقیه سوال‌ها از حد متوسط بالاتر بود. سؤال‌های «به منظور توسعه کارآفرینی باید به توان‌ها و پتانسیل‌های منطقه توجه نمود» و «کارآفرینی سبب حفظ جمعیت در روستاهای باقرشهر خواهد شد، باید برای توسعه منابع انسانی دوره آموزش‌های مهارتی حین کار برگزار نمود.» دارای میانگین بالاتری بودند یعنی باید بیشتر مورد توجه واقع شوند.

بررسی شاخص‌های توسعه کارآفرینی روستایی

جدول شماره ۷- میانگین و انحراف استاندارد شاخص‌ها

شاخص‌های توسعه کارآفرینی روستایی	میانگین	انحراف استاندارد	حداقل	حداکثر
اشتغال‌زایی	3.60	0.78	1.25	5.00
حفظ جمعیت روستایی	3.71	0.70	2.00	5.00
افزایش و بهبود رفتار کارآفرینانه	3.41	0.59	1.71	4.86
تأثیرات فردی، تیمی، سازمانی بر افراد	3.43	0.64	1.60	5.00
خلاقیت در فعالیتهای کشاورزی و غیر کشاورزی	3.37	0.84	1.33	5.00
نوآوری در فضای روستایی	3.75	0.80	2.00	5.00
خلق فرصت‌های جدید اشتغال و درآمد	3.40	0.65	2.00	4.75

منبع: (یافته‌های پژوهش)

نمودار شماره ۵- میانگین شاخص‌ها

منبع: (یافته‌های پژوهش)

با توجه به جدول و نمودار فوق:

میانگین اثر کارآفرینی راهبردی بر توسعه نوآوری در فضای روستایی (۳/۷۵) و حفظ جمعیت روستایی (۳/۷۱) بیشتر و میانگین اثر کارآفرینی راهبردی بر خلاقیت در فعالیتهای کشاورزی و غیر کشاورزی (۲/۷۳) کمتر بود.

دستاوردها

سؤال اول: به نظر می‌رسد توسعه کارآفرینی به عنوان یک استراتژی کلان در توسعه روستاهای باقرشهر مؤثر است. چون سؤال‌های پرسشنامه به صورت ۵ گزینه‌ای لیکرت خیلی زیاد=۵ تا خیلی کم =۱ بود، در واقع ۳ حد وسط طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت می‌شود. اگر ملاک برای اثر کارآفرینی راهبردی بر توسعه روستایی را حداقل ۵۰ درصد بدانیم، بنابراین، فرض آماری زیر را آزمون می‌کنیم:

$$H_0 : \mu \leq 3$$

$$H_1 : \mu > 3$$

میانگین کوچک‌تر یا مساوی ۳، بیانگر این است که اثر توسعه کارآفرینی بر توسعه روستایی کمتر از ۵۰ درصد است و میانگین بزرگ‌تر از ۳، نشانه‌ی اثر توسعه کارآفرینی بر توسعه روستایی است. برای پاسخ به پرسش فوق چون مقیاس اندازه‌گیری در حد فاصله‌ای و کمی است، از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد.

جدول شماره ۸- نتایج آزمون t برای ارزیابی اثر کارآفرینی بر توسعه روستایی

شاخص	t	درجه آزادی	سطح معناداری
توسعه روستایی	7.985	۹۹	۱.00

منبع: (یافته‌های پژوهش)

با توجه به جدول فوق، نتایج آزمون t تفاوت میانگین با ۳ را معنادار نشان داد $t=7/985, P < 0/05$ (سطح معناداری مشاهده شده برای آزمون t از ۰/۰۵ کمتر بود). این یافته، بیانگر این است که اثر توسعه کارآفرینی و اشتغال‌زایی بر توسعه روستایی معنادار است.

سؤال دوم: به نظر می‌رسد با توسعه کارآفرینی و اشتغال‌زایی ادراکات، گرایش‌ها و رفتار کارآفرینانه مردم مناطق روستایی افزایش و یا بهبود می‌یابد.

چون سؤال‌های پرسشنامه به صورت ۵ گزینه‌ای لیکرت خیلی زیاد= ۵ تا خیلی کم = ۱ بود، در واقع ۳ حد وسط طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت می‌شود. اگر ملاک برای اثر کارآفرینی راهبردی را حداقل ۵۰ درصد بدانیم، بنابراین، فرض آماری زیر را آزمون می‌کنیم:

$$H_0: \mu \leq 3$$

$$H_1: \mu > 3$$

میانگین کوچک‌تر یا مساوی ۳، بیانگر این است که اثر توسعه کارآفرینی و اشتغال‌زایی بر افزایش رفتار کارآفرینانه مردم مناطق روستایی کمتر از ۵۰ درصد است و میانگین بزرگ‌تر از ۳، نشانه‌ی اثر توسعه کارآفرینی و اشتغال‌زایی بر افزایش رفتار کارآفرینانه مردم مناطق روستایی است. برای پاسخ به پرسش فوق چون مقیاس اندازه‌گیری در حد فاصله‌ای و کمی است، از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد.

جدول شماره ۹- نتایج آزمون t برای ارزیابی اثر کارآفرینی راهبردی بر رفتار کارآفرینانه

شاخص	t	درجه آزادی	سطح معناداری
ادراکات، گرایش‌ها و رفتار کارآفرینانه	۱۲/۹۸	۹۹	۰۰/۱

منبع: (یافته‌های پژوهش)

با توجه به جدول فوق، نتایج آزمون t تفاوت میانگین با ۳ را معنادار نشان داد $t=۱۲/۹۸, P < 0/05$ (سطح معناداری مشاهده شده برای آزمون t از ۰/۰۵ کمتر بود). این یافته، بیانگر این است که اثر توسعه کارآفرینی و اشتغال‌زایی بر کاهش فقر مناطق روستایی معنادار است.

سؤال سوم: توسعه کارآفرینی بر شناسایی فرصت‌های جدید، نوآوری و خلاقیت در فعالیت‌های کشاورزی و غیر کشاورزی در مناطق روستایی مؤثر است.

برای پاسخ به پرسش فوق چون مقیاس اندازه‌گیری در حد فاصله‌ای و کمی است، از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد.

جدول شماره ۱۰- نتایج آزمون t برای ارزیابی اثر کارآفرینی راهبردی بر فرصت‌های جدید کشاورزی و غیر کشاورزی

شاخص	t	درجه آزادی	سطح معناداری
فرصت‌های جدید کشاورزی و غیر کشاورزی	۵/۴۰۷	۹۹	۰۰/۱

منبع: (یافته‌های پژوهش)

با توجه به جدول فوق، نتایج آزمون t تفاوت میانگین با ۳ را معنادار نشان داد $t=5/407, P < 0/05$ (سطح معناداری مشاهده شده برای آزمون t از ۰/۰۵ کمتر بود). این یافته، بیانگر این است که اثر توسعه کارآفرینی و اشتغال‌زایی بر شناسایی فرصت‌های جدید، نوآوری و خلاقیت در فعالیتهای کشاورزی و غیر کشاورزی در مناطق روستایی معنادار است.

سؤال چهارم: آیا با توسعه کارآفرینی و اشتغال‌زایی می‌توان فقر مناطق روستایی را کاهش داد.

چون سؤال‌های پرسشنامه به صورت ۵ گزینه‌ای لیکرت خیلی زیاد-۵ تا خیلی کم -۱ بود، در واقع ۳ حد وسط طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت می‌شود. اگر ملاک برای اثر کارآفرینی راهبردی بر کاهش فقر مناطق روستایی را حداقل ۵۰ درصد بدانیم، بنابراین، فرض آماری زیر را آزمون می‌کنیم:

$$H_0 : \mu \leq 3$$

$$H_1 : \mu > 3$$

میانگین کوچک‌تر یا مساوی ۳، بیانگر این است که اثر توسعه کارآفرینی و اشتغال‌زایی بر کاهش فقر مناطق روستایی کمتر از ۵۰ درصد است و میانگین بزرگ‌تر از ۳، نشانه‌ی اثر توسعه کارآفرینی و اشتغال‌زایی بر کاهش فقر مناطق روستایی است. برای پاسخ به پرسش فوق چون مقیاس اندازه‌گیری در حد فاصله‌ای و کمی است، از آزمون t تک نمونه‌ای استفاده شد.

سؤال پنجم: آیا افزایش درآمد روستاییان در حفظ جمعیت مناطق روستایی نقش مهمی دارد.

برای پاسخ به سؤال فوق از تحلیل رگرسیون استفاده شد. رابطه افزایش درآمد روستاییان با حفظ جمعیت مناطق روستایی ۰/۶۵۹ بود. در واقع افزایش درآمد روستاییان ۴۳/۴ درصد منجر به جذب و حفظ مردم در مناطق روستایی می‌شود. نتیجه تحلیل واریانس مجموع مجذورات حاصل از رگرسیون در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول شماره ۱۱- تحلیل واریانس مجموع مجذورات حاصل از رگرسیون

اثرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری
رگرسیون	21.260	1	21.260	75.239	۱.00
باقی مانده‌ها	27.691	98	.283		
کل	48.951	99			

منبع: (یافته‌های پژوهش)

چون در تجزیه مجموع مجذورات در تحلیل رگرسیون $F(98,1) = 75/239, P < 0/001$ بود پس رابطه افزایش درآمد روستاییان با حفظ جمعیت مناطق روستایی معنادار است (سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ بود). جدول زیر، نتایج تحلیل رگرسیون را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱۲- تحلیل رگرسیون برای اثر افزایش درآمد روستاییان بر حفظ جمعیت مناطق روستایی

متغیر	B	Std. Error	Beta	t	سطح معناداری
ثابت	1.574	.252		6.256	.000
افزایش درآمد	.593	.068	.659	8.674	۰.۱۰

منبع: (یافته‌های پژوهش)

نتایج در جدول فوق نشان می‌دهد که، معادله پیش بینی عبارت است از:

$$\text{حفظ جمعیت مناطق روستایی} = 0/593 \text{ (افزایش درآمد)} + 1/574$$

تحلیل رگرسیون نشان داد که افزایش درآمد روستاییان اثر مثبت و معناداری بر حفظ جمعیت مناطق روستایی دارد؛ بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که درآمد روستاییان می‌تواند سبب حفظ جمعیت گردد.

نتیجه‌گیری

بدون تردید روستاها در عصر حاضر با تحولات و تهدیدات گسترده‌ای روبرو هستند، از این رو تضمین و تداوم حیات و بقا روستاها نیازمند یافتن راه حل‌ها و روش‌های جدید مقابله با مشکلات می‌باشند که به نوآوری، ابداع، خلق محصولات، فرآیندها و روش‌های جدید بستگی زیادی دارد. برای نیل به این هدف، مدیران باید به نقش‌هایی روی آورند که متناسب با شرایط متحول محیطی باشد.

به علت بالا بودن نسبت نیروی کار به زمین و فصلی بودن فعالیت‌های کشاورزی همواره یک نوع بیکاری پنهان در حین دوره فعالیت کشاورزی و یک نوع بیکاری فصلی در روستاها وجود دارد. بنابراین، ایجاد و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط^۱ در بخش‌های کشاورزی، صنعت و خدمات در مناطق روستایی به علت ماهیت اشتغال‌زایی بالا، می‌تواند برای گروهی از روستاییان به‌ویژه دانش‌آموختگان و جوانان، اشتغال مولد و دائم و برای بیکاران فصلی، اشتغال موقت ایجاد نماید.

بسیاری از اقتصاددانان توسعه و تحول معتقدند که ضرورت بخش خوداشتغالی قوی در یک اقتصاد نقش مهمی را در فرایند توسعه همه جانبه ایفاء می‌کند، صرف‌نظر از اینکه یک منبع درآمد و اشتغال برای ساکنین روستا باشد. همچنین اکثر صاحب‌نظران توسعه روستایی معتقدند که «در استراتژی‌های توسعه روستایی، باید به متنوع‌سازی اقتصاد روستایی» توجه لازم شود.

بنابراین با توجه به ویژگی‌های کارآفرینان و اهداف و نتایج کارآفرینی می‌توان ادعا کرد که کارآفرینی با شناسایی فرصت‌های مختلف در زمینه‌های متفاوت و با ایجاد و توسعه بنگاه‌های کوچک و متوسط زمینه را برای متنوع‌سازی اقتصاد روستایی هموار می‌سازد. پس متنوع‌سازی اقتصاد روستایی هرگز با القا از بیرون محقق نمی‌شود مگر اینکه کارآفرینان محیط‌های روستایی خود فرصت‌ها و منابع بالقوه و بالفعل را بشناسند و با استفاده بهینه از آن‌ها تنوع اشتغال و اقتصاد را برای محیط‌های روستایی به ارمغان بیاورند. از نقش کارآفرینان محلی در توسعه صنعتی روستا اغلب چشم‌پوشی شده است. این طور استدلال می‌شود که یک استراتژی برای توسعه صنعتی نیازمند بسیج پتانسیل‌های کارآفرینانه بومی برای محیط‌های روستایی یک مزیت نسبی فراهم می‌کند.

از جمله موانع و مشکلات دیگر جوامع روستایی نبود سرمایه‌گذاری‌های مناسب در محیط‌های روستایی است. یکی از نظریه‌های توسعه اقتصادی، نوآوری را عامل کلیدی معرفی می‌کند که نه تنها در تولید محصول (یا خدمت‌رسانی) جدید در بازار، بلکه در جلب سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های کارآفرینانه جدید نقش دارد؛ این سرمایه‌گذاری جدید به وجود آمده برای گسترش ظرفیت رشد (طرف عرضه) به کار می‌رود و مخارج جدید حاصل از آن صرف خروجی و ظرفیت جدید مصرف (طرف تقاضا) می‌شود. در واقع کارآفرینی می‌تواند مشکل کمبود سرمایه‌گذاری در محیط‌های روستایی را از طریق نوآوری و ایجاد فرصت‌های شغلی جدید، با جذب سرمایه‌های خصوصی، موسسات مالی و

^۱. SMEs

دولتی برطرف نماید؛ و به همین دلیل است که به اهمیت کارآفرینی در توسعه اقتصادی کشورها بیش از حد تأکید شده است. بنابراین با توجه به نقش و اهمیت کارآفرینی در رشد و توسعه اقتصاد روستایی می‌توان گفت که کارآفرینی می‌تواند در خصوص افزایش تولید، رفع بیکاری، کاهش فقر، توزیع درآمد و جلوگیری از مهاجرت‌های روستایی مثر ثمر باشد.

تقریباً در اکثر استراتژی‌های توسعه روستایی به بحث مشارکت‌های روستایی و لزوم توسعه اجتماعی روستاها نیز به نوعی اشاره شده است. بنابراین تمامی طرح‌های توسعه روستایی که انتظار می‌رود در آینده با موفقیت همراه باشند باید به نقش‌هایی که جوانان، چه مرد و چه زن، می‌توانند در اجرای آن طرح‌ها ایفا کنند توجه نمایند. فرایند توسعه با مشارکت فراگیر در محیط مردم سالارانه قابل استمرار بوده و باید در حد ظرفیت‌های زیست بوم و با حفاظت از سرمایه طبیعی و نگاهداشت نظام‌های حامی حیات باشد که همانا شرط لازم پایداری آن است؛ توسعه بدون پایداری و پایداری بدون توسعه بی معنا است. از جمله ویژگی‌های کارآفرینان می‌توان به توانایی در ایجاد ارتباطات با دیگران و حساسیت داشتن نسبت به دیگران عنوان کرد. بنابراین کارآفرینان با توجه به ویژگی‌های خود و همچنین برای پیشبرد هر چه بهتر اهدافشان مشارکت فعال‌تری نسبت به دیگران دارند.

در واقع کارآفرینان کسانی هستند که به راحتی از کنار مسائل و مشکلات نمی‌گذرند. یکی دیگر از مشکلات جوامع روستایی عدم مشارکت زنان روستایی است. در کارآفرینی زنان به اندازه کافی میدان برای حضور در فعالیت‌ها را پیدا می‌کنند. در واقع در اکثر منابع کارآفرینی را یک راهکار مناسبی برای رهایی زنان از فقر و همچنین حضور در عرصه‌های اجتماعی و اقتصادی می‌دانند.

کارآفرینی همچنین باعث افزایش مشارکت جوانان روستایی نیز می‌گردد. در حال حاضر اکثر مهاجرت‌های روستایی را جوانان خصوصاً، در اغلب مواقع ماجراجوترین و جاه‌طلب‌ترین جوانان روستاها را ترک می‌کنند. در حالی که در صورت گسترش فرهنگ کارآفرینی همین جوانان می‌توانند پیشروان کارآفرینی روستایی باشند؛ و نه تنها به شهرها مهاجرت نمی‌کنند بلکه خود به کارآفرینان پیشرو و ناجیان روستاها تبدیل می‌شوند. زیرا آنان به راحتی می‌توانند فرصت‌های جدید را شناسایی کنند و همچنین آن‌ها بهتر از هر کس دیگری می‌توانند ریسک کنند. در حقیقت، کارآفرینی باعث افزایش مشارکت و توسعه اجتماعی روستاییان خصوصاً جوانان و زنان را سبب می‌شود.

بنابراین کارآفرینی تأثیر مستقیمی بر روی توسعه اقتصادی و اجتماعی مردم دارد. هر چقدر جامعه در فعالیت‌های کارآفرینی بیشتر شرکت کند، سریع‌تر به توسعه اقتصادی و اجتماعی دست می‌یابد. یکی از اهداف مهم توسعه، خصوصاً توسعه پایدار، حفظ محیط زیست است. روستاییان به دلیل شیوه زندگی و نوع معیشت خود، بهره‌برداران اصلی و مستقیم منابع طبیعی (مانند اراضی، آب، خاک، جنگل و مرتع) محسوب می‌شوند؛ و حدود ۹۰ درصد از عرصه‌های طبیعی کشور را در اختیار دارند و از آن بهره‌برداری می‌کنند. بنابراین حفاظت از محیط زیست در برنامه‌ریزی‌های روستایی بسیار ضروری است.

گرایش به کارآفرینی برای توسعه روستایی باید بر مبنای تحریک و انگیزش کارآفرینان محلی باشد. همچنین، در عین ایجاد اشتغال و افزایش ارزش اقتصادی جوامع و مناطق، باید منابع کمیاب نیز حفظ شود. کارآفرینان از یک سو

همواره به دنبال استفاده بهینه از منابع موجود می‌باشند؛ و از سوی دیگر کارآفرینان با ایجاد تنوع در فعالیت‌های روستایی می‌توانند جلوی استفاده بی‌رویه و فشار بر منابع طبیعی را کاهش دهند.

و همچنین با استفاده از فرایندی که کارآفرینی اکولوژیکی نامیده می‌شود، در حومه شهرها از طریق استراتژی‌های ترکیبی همچون تکه تکه کردن، خاص نمودن و افزایش کیفیت توسعه پایدار روستایی را تسهیل کنند. البته برنامه ریزان توسعه روستایی باید در خصوص حفاظت از منابع طبیعی و محیط زیست برنامه‌هایی داشته باشند تا همگان را ملزم به حفاظت از منابع طبیعی و محیط زیست کنند.

کارآفرینی روستایی، موجب ایجاد اشتغال، تثبیت جمعیت، بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی تجدیدشونده، ورود فعال اقتصاد روستایی در اقتصاد ملی و بین‌المللی، افزایش تولید و انباشت پس‌انداز، افزایش خودآگاهی، شخصیت و هویت فردی و ملی و ... در روستاها می‌گردد.

کارآفرینان موتور محرکه توسعه اقتصادی هستند و در توسعه کشاورزی و بالأخص توسعه روستایی جایگاه ویژه دارند. توسعه روستایی را نیز می‌توان عاملی در بهبود شرایط زندگی افراد متعلق به قشر کم درآمد ساکن روستا و خودکفا ساختن آنان در روند کلی توسعه یک کشور دانست. لذا با توجه به مفهوم کارآفرینی و توسعه روستایی می‌توان ارتباط این دو را فهمید. اشاره کردیم که توسعه روستایی جایگاه ویژه‌ای در بحث توسعه پایدار دارد و یک کارآفرین روستایی کسی است که نیروی سایر منابع را برای پاسخ‌گویی به یک تقاضای بی‌پاسخ بازار بسیج می‌کند. مبحث توسعه پایدار امروزه در جهت توانمندسازی روستاییان و به‌ویژه زنان مطرح است و کارآفرینی امید زیادی را در زمینه تحقق آن پدید آورده است. کارآفرینی امروزه در روستاها توجه ویژه‌ای را به زنان داده و امیدوار است که بتواند مشکلات معیشتی، اقتصادی و اجتماعی آنان را از این راه برطرف کند.

به طور خاص آن چه از مباحث مطروحه و تجزیه و تحلیل نتایج آزمون تحلیل عاملی حاصل از مطالعات میدانی در دهستان مرحمت آباد شمالی به دست آمده می‌توان استنباط کرد که: مهم‌ترین عوامل توسعه روستایی عبارت‌اند از ۱- عامل اقتصادی و فردی که مقدار ویژه این عامل ۱۱/۱۱ می‌باشد که به تنهایی قادر است ۱۸/۲۲ درصد واریانس را محاسبه و توضیح دهد و مهم‌ترین عامل برای توسعه کارآفرینی روستایی بشمار می‌رود. به طوری که با بالا رفتن میزان تسهیلات دریافتی از قبیل وام‌های خود اشتغالی و غیره، منابع مالی لازم و کافی، تنوع شغلی و میزان رضایت از زندگی موجب افزایش انگیزه و روحیه فردی در جهت توسعه گسترش کارآفرینی در محدوده مورد مطالعه شده است؛ بنابراین این امر بیشترین تأثیر را در توسعه کارآفرینی و روستایی در محدوده مورد مطالعه داشته است. ۲- عامل تنوع اقتصادی مقدار ویژه این عامل ۴/۷۲ می‌باشد که ۷/۷۴ درصد واریانس را تبیین می‌کند. در این عامل ۴ متغیر بارگذاری شده است که ۱ متغیر مربوط به بعد اقتصادی و ۳ متغیر دیگر به بعد فردی ارتباط دارد؛ یعنی با افزایش ریسک‌پذیری افراد، نوآوری بیشتر شده و در نهایت تنوع اقتصادی به وجود آمده است و این عامل بعد از عامل اول بیشترین تأثیر را در توسعه کارآفرینی و در نتیجه توسعه روستایی داشته است. هشتمین و آخرین عامل، عامل زیرساختی است مقدار ویژه این عامل ۲/۷۷ می‌باشد. این عامل کمترین تأثیر را در بین عامل‌های هشت‌گانه در توسعه روستایی در محدوده مورد مطالعه داشته است.

- آجیلی، عبدالعظیم (۱۳۸۹)، ترویج، کارآفرینی و جوانان روستایی، روزنامه گسترش، ۱ مهر ازکیا، مصطفی و غلامرضا غفاری، (۱۳۸۶)، جامعه‌شناسی توسعه، چاپ ششم، انتشارات کیهان.
- امیرخانی، امیرحسین و فروزان حبیبی و ندا هاشمیان و ماریا حمیدیان (۱۳۹۵)، بررسی نقش میانجی کارآفرینی در رابطه بین عدالت سازمانی و رضایت شغلی (مورد مطالعه: بیمارستان حافظ شیراز)، فصلنامه مطالعات مدیریت و کارآفرینی، شماره ۲/۴
- حسینی، سید نبی‌الله (۱۳۸۷)، کارآفرینی روستایی، ضرورت استراتژیک توسعه، پایگاه اطلاع‌رسانی شهرستان فردوس.
- حسینی‌نیا، غلام‌حسین و هادی فلاحی (۱۳۹۶)، عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی (نمونه مطالعه: مناطق روستایی شهرستان منوجان)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، شماره ۲۹
- حسینی‌نیا، غلام‌حسین و هادی فلاحی (۱۳۹۶)، عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی روستایی (نمونه مطالعه: مناطق روستایی شهرستان منوجان)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، شماره ۲۹
- دلجوی شهری، جواد (۱۳۸۸)، ویژگی‌های کارآفرینی و کارآفرینی اجتماعی، مجله کار و جامعه، مهر، ش ۱۱۲، صص ۲۴.
- رضوانی، محمد رضا (۱۳۸۳)، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی روستایی، انتشارات قومس
- شهرکی، حسن (۱۳۹۶)، کارآفرینی روستایی همچون یک پدیده زمینه‌مند: پژوهشی در جامعه‌شناسی اقتصاد و توسعه روستایی، فصلنامه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، سال ششم - شماره ۱
- صراف، مظفر (۱۳۸۳)، نظام اداره مردمی: زمینه‌ساز جامعه روستایی ایران، بر پایه مطالعات روستایی استان همدان، مجموعه مقالات کنگره توسعه روستایی؛ چالش‌ها و چشم‌اندازها، دفتر تدوین و انتشارات منابع مدیریت و برنامه‌ریزی.
- صفری علی‌اکبری، مسعود و حجت‌اله صادقی (۱۳۹۶)، تحلیل عوامل زمینه‌ساز ایجاد و رشد کارآفرینی روستایی مورد: بخش دهدز در شهرستان ایذه، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، شماره ۲۰
- افتخاری، عبدالرضا رکن‌الدین و حمدالله سجادی و حسن رضوی (۱۳۸۹)، راهبردهای توسعه کارآفرینی کشاورزی در مناطق روستایی: مطالعه موردی روستاهای شهرستان خدابنده، فصلنامه روستا و توسعه، پاییز، ش. ۳، صص. ۲۹-۱
- کریمی، ببرز و رضا اقبالی (۱۳۸۸)، ارزیابی توسعه پایدار کلان‌شهر شیراز، فصلنامه جغرافیای چشم‌انداز زاگرس، سال اول، شماره ۲.
- گلیچ، زهرا (۱۳۸۴)، کارآفرینی روستایی و توسعه پایدار، ماهنامه سروش بانوان، شماره ۶۳، صص. ۱۲-۱۳.
- محسنی تبریزی، علیرضا و محمد میرزایی (۱۳۸۳)، سنجش میزان انگیزش به کار و عوامل مؤثر بر آن (مورد جوانان و بانوان روستایی روستاهای استان آذربایجان شرقی)، مجله جامعه‌شناسی ایران، ش ۲۰، صص. ۳۱-۳
- مقیمی، محمد (۱۳۸۲)، سازمان‌های غیردولتی کارآفرین، مجله فرهنگ مدیریت، شماره ۳، صص ۹۵-۱۲۴
- میرزا امینی، محمدرضا (۱۳۹۰)، راهکارهای توسعه کارآفرینی و اشتغال‌زایی روستایی، اندیشگاه شریف.
- Gulumser, A., Nijkamp, P., Baycan, T., & Brons, M., 2009, Embeddedness of Entrepreneurs in Rural Areas: A Comparative Rough Set Data Analysis, Tinbergen Institute, Amsterdam.
- Osborne, T., 2005, Entrepreneurship: Handbook and Resource Guide, U.S. House of Representatives, Third District of Nebraska, Nebraska
- Sherief, S.R., 2008, Entrepreneurship as an Economic Force in Rural Development, available at: <http://www.africaeconomicanalysis.org/> (2008, January 23).
- Petrin, T., 1994, Entrepreneurship as an Economic Force In Rural Development, The Seventh FAO/REU International Rural Development Summer School, Herrsching, Germany.
- Dahlstrand, A.L. 2007. Technology-based entrepreneurship and regional development: The case of Sweden. *European Business Review*, 19(5): 373-86
- Karimi, S., JA Biemans, H., Lans, T., Chizari, M., and Mulder, M. 2014. Effects of role models and gender on students' entrepreneurial intentions. *European Journal of Training and Development*, 38(8): 694-727.
- Shane, S., and Venkataraman, S. 2000. The promise of entrepreneurship as a field of research. *Academy of Management Review*, 25(1): 217-226.
- Alam Beigi, A. 2007. Analysing the role of ICT in developing entrepreneurship in Iranian agricultural extension organization. Unpublished Master's thesis, Tehran University, Tehran, Iran. (In Persian)

- Bosma, N.E. 2011. Entrepreneurship and role model Journal of Economic Psychologys
- Hall, J., G. Daneke and M. Lenox. 2010. Sustainable development and entrepreneurship: Past contributions and future directions.
- Stark, N. and D. Markly. 2008. Rural Entrepreneurship Development II: Measuring Impact on the Triple Bottom Line.
- Ulhøi, J.P. 2005. The social dimensions of entrepreneurship, Journal Tecnovation, 939-946 pp.
- <http://www.iribnews.ir>
- <http://baghersshahr.ir>
- Google Earth